

tots els casos). Que les propostes als usos generin controvèrsia és normal i necessari, per això també el llibre de Peytaví és una fita ineludible en la batalla de llarga durada (indefinida?) per superar el trencament tan radical de la transmissió de la llengua que va viure la generació de la Catalunya del Nord de mitjan segle XX.

Xavier LUNA-BATLLE

RAMOS, Emiliana / ROS, Ander (ed.) (2017): *Onomastika, hizkuntza eta historia. Ricardo Cierbide-ren omenezko estudioak / Onomástica, lengua e historia. Estudios en honor de Ricardo Cierbide*. Bilbao: Onomastika Elkarte / Sociedad Vasca de Onomástica, 461 p.

És aquest, tal com s'expressa en el títol, un llibre d'homenatge, i d'autoria diversa, com solen ésser-ho aquesta mena d'obres. L'homenatjat, el professor Ricardo Cierbide, complia vuitanta anys, i hi arribava amb la salut ja molt compromesa. Amb tot, va ésser a temps de llegir tots els articles, redactats per amics seus, de tots els camps de la recerca en què va treballar. Cap a la fi del 2015 s'havia trobat a Pamplona amb un petit grup d'entusiastes amb la idea d'explorar la possibilitat d'elaborar un diccionari històric de llinatges d'Euskal Herria, inclosos els d'origen romanç,¹ per al qual els coneixements de Cierbide sobre les llengües romàniques que s'hi havien parlat (el romanç navarrès i aragonès, l'occità i el castellà) serien una peça fonamental. Aquella trobada, al final, va portar a la constitució, pels volts del març de l'any següent, d'Onomastika Elkarte, la societat basca d'onomàstica. Cierbide en va ésser elegit president per aclamació. Va ésser aleshores que li van explicar que preparaven aquest llibre d'homenatge, i que necessitaven la seva ajuda per aconseguir la col·laboració dels autors dels articles.

Cierbide, nascut a Tafalla (Navarra), va doctorar-se a Madrid sota la direcció de Rafael Lapesa. Va exercir el magisteri a la Universitat de Deustu i a la Universitat del País Basc a Vitòria com a catedràtic de llengua castellana. Va desenvolupar una extensa recerca documental a Pamplona, Lizarra, Tafalla i d'una manera especial a Olite, on va revisar incansablement tot arxiu i document que li pogués proveir informació sobre les llengües que en algun moment s'han parlat a Navarra. És així com va arribar a ser el gran especialista del romanç navarrès, així com de l'occità local. Posteriorment va estendre la seva recerca documental al País Basc del Nord, on va estudiar a fons els textos medievals i la *scripta* dels escriptors baixnavarresos i gascons.

De resultes del seu interès i dedicació per l'onomàstica va ésser nomenat responsable al País Basc del projecte europeu *Patronymica Romanica* (PatRom), i, com hem dit, president d'Onomastika Elkarte. Va ser membre d'una extensa llista de societats, i particularment de Landazuri, on va coincidir amb Henrike Knörr *zena*, membre d'Euskaltzaindia i de l'IEC, que també volem recordar aquí.

Els editors, els professors Emiliana Ramos i Ander Ros, d'Onomastika Elkarte, han organitzat els articles per ordre alfabètic del cognom de l'autor en cadascun dels tres apartats en què s'estructura el llibre. El llibre està dividit en tres parts, tal com apunta el títol: onomàstica, llengua i història, d'extensió diversa, essent la d'onomàstica la més extensa, amb diferència, i la d'història, la més breu. Obren el volum un esbós biogràfic i una completa bibliografia de l'homenatjat, amb dos centenars de títols, entre llibres i articles de llibre i de revista. Pel que fa al cos de l'obra, els articles oferts en homenatge a Cierbide, trobem particularment interessants precisament el de Ramos i el de Ros, i també el de Joseba K. Abaitua.

1. 1. El lector potser coneix *Apellidos vascos*, de Koldo MITXELENA, o l'excel·lent feina feta fins ara per l'oficina d'onomàstica d'Euskaltzaindia (<www.euskaltzaindia.eus>), que s'ocupen dels llinatges bascos en sentit estricte; el primer, com a font d'informació per a la recerca sobre estrats antics de la llengua basca; la segona, amb un objectiu normativitzador.

La professora de la Universitat del País Basc Emiliana Ramos Remedios, en l'article «De nuevo sobre el contacto vascorrománico en Álava: algunas reflexiones a la luz de la Reja de San Millán» (19 p.) tracta de la dificultat d'establir una cronologia clara respecte del contacte bascoromànic a la frontera occidental, i s'hi sumen dues qüestions no menys difícils de dilucidar: l'existència d'un romanç autòcton i l'antiguitat de la llengua basca en aquell territori. I això es relaciona amb l'article d'Abaitua, de què parlarem un xic més avall, en relació amb la suposada basquització tardana (*euskalduntze berantiarra*) de la zona occidental d'Euskal Herria. L'exigüitat de documents per esclarir aquests debats pot, en part, compensar-se amb les noves aportacions de l'arqueologia, amb els estudis de la toponímia des de nous punts de vista o amb la relectura de les fonts clàssiques i altmedievals. En aquest sentit, les revisions de la informació toponímica continguda a la Reja de San Millán es fan imprescindibles.

Explota aquesta mateixa font documental Ander Ros Cubas en el seu article, titulat «De nuevo sobre las haches y los nucleónimos en -zaha, -zaheta de la Reja de San Millán» (18 p.), en què analitza diversos aspectes relacionats amb l'aspiració en basc, particularment en relació amb l'article determinat basc i els sufixos -zaha i -zaheta, tot contrastant les seves conclusions amb les de Julen Manterola.

El tercer article que volem destacar és el de Joseba K. Abaitua Odriozola, professor de la Universitat de Deustu a Bilbao, titulat: «La historia interna de la vasconización tardía: préstamos y neologismos» (22 p.), en què defensa que la cohesió i la creativitat dels processos de lexicogènesi més antics, en contrast amb les divergències lèxiques posteriors, serien la prova interna de més pes a favor de la basquització tardana. L'evolució històrica del lèxic basc —diu— no s'entén sense la teoria de l'arrel monosil·làbica, desenvolupada per Joseba Lakarra. Aquesta teoria aportaria el marc que de manera uniforme nodreix el fons lèxic patrimonial, del qual participen tots els dialectes moderns, i que permetria, a més, detectar els préstecs més antics, comuns a totes les varietats de la llengua. Per contra, una vegada iniciat el procés d'expansió i fragmentació dialectal, tant préstecs com neologismes mostrarien una divergència progressiva i significativa. (Si el lector vol aprofundir en la història del lèxic basc o en la història de la llengua basca en general, no podem deixar de recomanar el llibre recentment aparegut *Euskararen historia*, editat per Joakin Gorrotxategi, Iván Igartua i Joseba A. Lakarra).²

Completen l'apartat d'onomàstica els autors i articles següents:

Pierre-Henri Billy, Investigador del Centre National de la Recherche Scientifique: «Les fêtes et temps liturgiques dans les noms des enfants abandonnés ou trouvés, en France au XVIIIe siècle» (9 p.).

Emili Casanova: «Llinatges valencians originaris de Navarra» (18 p.). L'autor, professor a la Universitat de València i membre de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, estudia els noms i cognoms de navarresos que, havent establert una part significativa d'ells la seva residència a Aragó, van participar al segle XIII en la conquesta i repoblament del Regne de València.

Karlos Cid Abasolo, professor de la Universidad Complutense de Madrid: «Antroponimia, toponimia eta euskararen erabilera» (7 p.). L'autor parteix del fet que el coneixement de la llengua basca no es correspon amb l'ús que se'n fa a la comunitat autònoma basca, que són molts els bascoparlants que recorren al castellà en la seva vida diària i que l'ús de l'euskara es limita al que anomena *paraules vernís*, paraules basques que s'intercalen en el discurs en castellà i que acaben configurant una mena d'*es-painkara*. En aquest article se ceneix a l'ús d'antropònims i de topònims.

Javier García Ariza: «Onomástica personal en la documentación occitana de Pamplona del siglo XIII» (10 p.). En aquest article, el professor de l'IES Plaza de la Cruz de Pamplona analitza les principals innovacions en el corpus antroponímic de Pamplona aportades per la nova població franca i rastrejables en la documentació occitana del segle XIII.

Consuelo García Gallarín, professora de la Universidad Complutense de Madrid: «Modelos antroponímicos de los registros bautismales de la Parroquia de San Sebastián (Madrid, 1600-1630)» (16 p.). L'autora analitza els canvis de freqüència dels noms de fonts en el Madrid de la primera meitat del segle XVII.

2. Gorrotxategi, Joakin; Igartua, Iván / Lakarra, Joseba A. (arg.) (2018): *Euskararen historia*. Vitòria: Eusko Jauriaritza.

Juan Karlos López-Mugartza Iriarte, professor a la Universitat Pública de Navarra: «Izabako patrimonioa: oikonomian erabiltzen diren izenak, deiturak, lanbide izenak eta goitzenak» (24 p.). L'autor recull, classifica i analitza l'oiconímia (noms de casa) actual d'Izaba, a la vall del Roncal, on la llengua basca ja hi és extinta, per bé que uns quants habitants l'hagin apresada d'adults. En general es percep una oiconímia nova, fet que explica la preponderància no basca. En els oicònims de noms d'ofici, per exemple, tan sols n'hi ha un de basc, Anzaia, 'el cabrer'.

Francho Oribe Fernández, professor a la Universitat de Saragossa, contribueix al llibre amb l'article més extens: «Notas sobre onomástica en documentos notariales de Barbastro de 1392 y 1395» (52 p.). L'autor explota els documents notariais de Domingo Ferrer, notari de Barbastro del final del segle XIV i començament del s. XV, que ofereixen una gran quantitat de materials entre antropònims i topònims, de toponímia major i menor, que permeten establir o confirmar etimologies. Topònims i antropònims mostren aspectes propis de la fonètica i de la morfologia de l'aragonès, entre els quals destaquen: la diptongació de -ō- en -uá-, l'evolució -LL- > -ch-, l'article *lo*, i els plurals de consonant més -s.

Alfredo Oribe Fernández, professor a la Universitat del País Basc: «Toponimia navarra menor con el sufijo -ain» (19 p.). L'autor analitza una quinzena de topònims acabats en -ain (particularment freqüents a les valls d'Aguilar, Iguzkitzaibar, Izarbeibar, Orbaibar i Eibar) amb documentació antiga i en fa un examen etimològic; amb una anàlisi de conjunt intenta establir la probable data de creació dels topònims.

David Peterson, professor de la Universitat de Burgos: «Estratos vascos y árabes en la onomástica castellana altomedieval. La toponimia del cartulario de Froncea» (20 p.). El cartulari de Froncea és l'única font per a la història de la Castella primigènia que encara està inèdita i fins ara era gairebé desconeguda. La toponímia del cartulari ens mostra, juntament amb el romanç primitiu, estrats àrabs i bascos. Entre aquests destaquen el mateix topònim Froncea, del basc Haranluzea (947) (<haran 'vall' + luze 'llarga' -a 'la') i l'àrab Almofalla (<almuħalla 'campament militar'), que sembla remetre directament al moment de conquesta islàmica a principi del segle VIII.

Salvador Velilla Córdoba, membre d'Aztarna, Asociación de Etnografía del Alto Nervión: «Los apeos y sus topónimos al servicio de la localización de lugares» (18 p.). La fitació, o amollonament, bé per demarcar un terreny, bé per delimitar la jurisdicció d'un poble, són una ajuda extraordinària per als estudiosos de la toponímia i també per als historiadors. Quan es col·loca o revisa una fita, l'escribent de torn anota com es denomina el paratge i a quina distància hi ha la fita anterior. Seguint la ruta que marquen les fites és fàcil arribar a determinar la localització de llogarets i poblats desapareguts.

Conclou aquí l'apartat dedicat a l'onomàstica. A banda de l'article d'Abaitua, destacat més amunt, completen l'apartat de llengua els autors i articles següents:

Ángeles Ciprés Palacín, professora de la Universitat Complutense de Madrid: «Un tratado de fonética y morfología francesa redactado en catalán a finales del siglo XVIII» (17 p.). L'autora presenta l'edició de l'esmentat tractat, transcrit íntegrament pel professor Cierbide a la Reial Biblioteca del Monestir d'El Escorial (document h-vi-22).

Isabel Echevarría Isusquiza, professora de la Universitat del País Basc: «Los ejemplos en el Vocabulario de palabras usadas en Álava (1903)» (24 p.). L'autora defensa que l'esmentat vocabulari, de Federico de Baráibar, és una obra de qualitat i mèrit i un digne representant del mètode filològic aplicat a l'elaboració de repertoris regionals. L'autora intenta demostrar que els exemples del vocabulari no solament provenen de la qualitat de la feina realitzada per Baráibar fa més d'un segle, sinó que, en el cas dels exemples de competència (exemples inventats), configuren un valuós retrat de la parla alabesa de la seva època. La comparació amb el *Lexicón etimológico, naturalista y popular del bilbaíno neto*, d'Emiliano de Arriaga, de 1896, set anys anterior al de Baráibar és inevitable.

Georg Kremnitz, professor de la Universitat de Viena i membre corresponent de l'Institut d'Estudis Catalans: «Quelques étapes de la substitution linguistique en Occitanie et en Catalogne pendant le xxe siècle. Une esquisse» (16 p.). Compara l'autor en aquest treball l'evolució del català a Catalunya i de l'occità a Occitània durant el segle XX. En primer lloc fa una comparació de les situacions de l'una i de l'altra el 1900, després segueixen les evolucions ulteriors i el treball acaba amb una comparació de totes dues llengües pels volts de l'any 2000.

Josep Moran, director de l'Oficina d'Onomàstica de l'IEC, i Joan Anton Rabella, cap de la mateixa oficina: «Els noms fluvials en català» (8 p.). L'objectiu de l'estudi és l'evolució en català dels principals noms descriptius referits a la hidronímia: tant l'evolució dels termes per designar els cursos fluvials majors (el pas de *flom* i *fluvi*, a *riu*) o l'absència de genèric, com l'anàlisi de l'ús dels descriptius referits als cursos menors o als corrents fluvials intermitents o estacionals. També s'hi estudia el cas no resolt de l'hidrònim Noguera. Els interessats en aquesta qüestió dels noms fluvials poden consultar una versió ampliada de l'article, de Rabella.³

Julián Santano Moreno, professor de la Universitat Gabriele d'Annunzio Chieti-Pescara: «El hispanismo *desterrar* en la *Guerra de Navarra* de Guilhem Anelier de Tolosa (s. XIII)» (12 p.). L'estudi s'ocupa de l'hispanisme *desterrar* present en la *Guerra de Navarra* del trobador Gilhem Anelier de Tolosa, poema escrit en occità a Pamplona, i de l'extensió de significat de l'original 'fer fora algú d'un lloc', a 'patir dany, matar', sentit ja perdut.

Luis Santomá Juncadella, membre de l'Associació Internacional d'Estudis Occitans: «El entorno lingüístico del occitano cispirenaico aragonés del siglo XIII» (18 p.). La població franca que va penetrar a Navarra i Aragó durant els segles XI al XIII va conservar la seva llengua, l'occità, com es constata en els nombrosos occitanismes presents en la documentació de l'època redactada en llatí, i en occità a partir de començaments del segle XIII tant en textos jurídics com notariais. En l'estudi es comparen les característiques morfològiques i fonètiques de l'occità aragonès i de l'occità de l'altra banda del Pirineu.

Per acabar, formen part de l'apartat d'història els articles següents:

Marie Rose Bonnet, membre de l'Acadèmia d'Arles: «Bertran Boysset, passeur de mémoire, laudateur de la ville d'Arles» (12 p.). El Roman de saint Trophine explica la història de l'evangelització de la Provença i evidencia la precoç cristianització de la vila d'Arles per Trophine.

Ernesto García Fernández, professor de la Universitat del País Basc: «Estudio y documentos sobre el vitoriano Juan de Uriarte, guarda real de las tropas castellanas instaladas en Navarra a principios del siglo XVI» (19 p.). L'autor estudia diferents aspectes de la vida política, econòmica i social de Vitòria a la fi del segle XV i començament del XVI per mitjà de la documentació referent a Juan de Uriarte, militar al servei de les tropes castellanes participants en la conquesta de Navarra, i a la seva família. Els textos informen de qüestions relacionades amb l'ocupació castellana i amb la divisió al voltant de dues parcia-litats polítiques, l'agramontesa i la beamontesa.

Roldán Jimeno Aranguren, professor de la Universitat Pública de Navarra: «La organización territorial de la teofrontera de Ujué y San Martín de Unx» (17 p.). Els llocs d'Uxue i San Martín Unx van néixer al voltant de les seves fortaleses, alçades a la marca amb els musulmans. Aquests enclavaments van aglutinar entre els segles IX i X els habitants de nombrosos nuclis de població dels voltants (especialment del sud), que es van haver d'abandonar a causa dels atacs dels musulmans, i els termes dels quals van acabar incorporats als d'Uxue i San Martín Unx.

Vint-i-dos articles, doncs, de molt diversa naturalesa, reflex, al seu torn, dels variats interessos de l'esperit inquiet del professor Ricardo Cierbide. Que la terra li sigui lleu.

Daniel LUJÁN CAZALILLA
Institut d'Estudis Catalans

3. RABELLA, Joan Anton (2017). «De la ribera a la Noguera: evolució històrica dels descriptius hidronímics. Dins *Onomàstica romànica: antroponímia dels expòsits i etimologia toponímica, especialment de València*. València: Denes.